

ورقی از تاریخ شرق شناسی

شرق شناسان و شرق شناسی در آلمان

باقلم آفای دکتر داود همشی زاده^(۱)

استاد ایران شناسی در دانشگاه مونیخ

دانشمندان آلمانی برای تحقیقات تاریخی و فرهنگی و ادبی و علمی شرق نزدیک متوجه زحماتی فوق العاده شده‌اند. این تبعیعات و مطالعات همیشه با یک نوع عشق و شور نسبت به حقیقت مخصوص توأم بوده است چنان‌که یکی از بزرگان انگلیس چند روز پیش از آنکه آتش جنگ اوّل شعله ور شود گفته بود: «بگذارید آلمانها برای السنه زنده و مرده دور و نزدیک دستور از بان بنویسند، ما انگلیسها و فرانسویها مستعمرات را بین خود تقسیم خواهیم کرد».

تحصیل السنه شرقی در اروپا از مطالعات مذهبی کشیش‌ها شروع می‌شود چه برای فهم عهد عتیق و جدید بغير از لاتینی و یونانی آشنایی بزبان عبری نیز لازم بود و می‌توان گفت که علم زبان‌شناسی نیز از همین جا سرچشمه گرفته است.

زحمات استاد معروف آلمانی فراتس بپ^(۲) را درین قسمت همه میدانند. این عالم آلمانی پس از آنکه زبانهای اروپائی (جز السنه باسک و مجاری و فینی و است ولاپ) و سانسکریت و فارسی و ارمنی و السنه اسلام را با یکدیگر مقایسه کرد باین نتیجه رسید که همه اینها دارای یک ریشه متجددند. بپ بنظر خود قرابت این السنه را نیز نسبت بهم تعیین کرد. دسته‌بندیهای زبانی امروز هند و اروپائی نیز از بپ و شاگرد او دیه فرانسوی است^(۳).

عنوان کتاب معروف بپ که در سال ۱۸۱۶ میلادی در شهر فرانکفورت انتشار یافت جمله‌ای است که فارسی آن «صرف افعال در زبان سانسکریت و مقایسه آن با صرف افعال در السنّة یونانی، لاتینی، فارسی و السنّة ژرمنی» است.

در تقسیم بندی بپ السنّة هند و اروپائی شرقی در دسته ساتم^۱ والسنّة هند و اروپائی غربی در دسته کنتم^۲ قرار داشتند یعنی زبانهایی که کلمه «صد ۱۰۰» در آنها با صوت س = S و زبانهایی که کاملاً صد در آنها با صوت ک = K شروع می‌شود، سانسکریت و فارسی و السنّة اسلامی جزء گروه اول می‌باشند.

بزرگترین خدمت بپ در اینست که وحدت اولیه زبانهای اروپائی (یا بقول آلمانها هند و ژرمنی) را بر اثر فحص در «قوانين فیزیکی» و «مکانیکی» آنها ثابت کرده است.

بعد از بپ کسانی مانند برادران گریم^۳ و راسک^۴ دانشمند دانمارکی و پت^۵ و بنفی^۶ و شلایشر^۷ در این زمینه بسیار کار کردند و بنیاد زبانشناسی علمی را افکنندند.

شلایشر که فیلسوف و گیاه‌شناس نیز بود زبان راهم مانند یک موجود زنده طبیعی دارای تولد و نمو و مرگ میدانست و آنرا تابع قوانین ثابتی مانند سایر قوانین طبیعی می‌شمرد، کتاب معروف او که عنوان آن «مکمل دستور قیاسی السنّة» است در سال ۱۸۶۱ منتشر گردیده.

در همان اوقاتی که شلایشر سرگرم تحقیقات خود بود دانشمندان دیگری مانند کوهن^۸ ریاضی دان معروف و گراممن^۹ اساس تازه‌ای برای زبانشناسی میریختند. معروفترین این عده که ایشان را نحویون جوان^{۱۰} می‌خوانند عبارتند از علمائی مانند

Pott -۵ Rask -۴ Grimm -۳ Kentum -۲ Satem -۱

Wassmann -۹ Kuhf -۸ A. Schleicher -۷ Th. Benefey -۶

Jungergrammatiker -۵

اسلاویست بزرگ^۱ ولسکین^۲ و بروگمن^۳ و استهوف^۴ و فورتوناتف^۵ روسی و دُسوسر^۶ سویسی.

بزرگترین و مهمترین قدیمی که در راه انبات وجود زبان اصلی هند و اروپائی و شاید اساساً در علم زبانشناسی برداشته شده از دانشمند بزرگ دانمارکی کارل-پرتر^۷ است.

آن قسمت از شرقشناسی که بتحقیق در باب السننه مخصوص است ممکنست موضوعش یک زبان هند و اروپائی مثل فارسی یا پالی یا یک زبان سامی هانند عربی یا عبری یا یکی از السننه ترکی مثل چواش یا تاتاری باشد.

در فقه اللغة شرقی شاید بتوان گفت که بزرگترین و مؤثرترین مستشرقین دوره اخیر نولد که بنوده. وی تا سال ۱۹۲۰ در استراسبورگ میزیست از آن پس بکار لسوه آمد و بقیه عمر خود را در آنجا گذراند تا در ۹۵ سالگی درگذشت.

این عالم جامع متبحر تاروز آخر عمر با بنیهای خستگی ناپذیر و قدرتی عجیب بتحقیقات علمی خود ادامه میداد و در عربی و آرامی و فنیقی و عبری و عربی مخصوصاً در فارسی و بهلوی کار میکرد. ترجمة او از کارنامه اردشیر پاپکان و ترجمة قسمتی از تاریخ طبری در بای ساسانیان و تحقیقات او در باب شعر قدیم عرب و کتاب شاهنامه و تاریخ قرآن همه از آثار نفیس و مشهور اوست.

در ابتدای قرن نوزدهم شاعر بزرگ آمان گوته منظومه‌ای ساخت بنام «الدیوان الشرقي لمؤلف غربي» که مضمون آن از ترجمة قسمتی از اشعار حافظ گرفته شده بود و آن گوینده استاد خود آنها را از شاعری دیگری بنام روکرت^۸ اقتباس کرده.

۱ Fortunatov - ۲ Osthoff - ۳ Brugmann - ۴ Leskien - ۵ Slaviste - ۶ Fr. Rückert - ۷ Karl Werner - ۸ L. Saussure

استاد روکرت در باب السنّة شرقی هر دی بود شاعر و سیاسی از بزرگان اطربیش بنام هامر پور کشتال^۱ که بسمت سفارت مدتها در پای تخت عثمانی میزیست و ترکی و عربی و فارسی را خوب میدانست. او اول کسی است که تاریخ و صاف را با حروف سربی نستعلیق بچاپ رسانده و کتابی در معرفی ادبیات ترکی و فارسی بنام «باغ گل» نوشته است.

از جمله کارهای دیگر روکرت یکی نیز ترجمه مقامات حریری است بنظر مسبجع آلمانی که آنرا هنوز هم برای تمرین به زیگران تئاتر تکلیف میکنند دیگر منظومه رستم و سهراب اوست که حقیقت انسان از خواندن آن سیر نمیشود. غیر ازینها روکرت بسیاری از اشعار چینی و نالاوادامایتی هندی را با آلمانی ترجمه کرده و سالها در برلین استاد السنّة شرقی بوده است.

از جمله شاگردان روکرت یکی پل دلاکارد^۲ است دیگری فرایتاگ^۳ و این دویی عربی بسیار خصوب میدانسته و فرهنگ عربی بلاتینی او هنوز مورد استفاده است.

از معاصرین روکرت یکی مهل^۴ است که اصلاً از مردم اشتونکارت آلمان بوده ولی بعد ها تبعیت فرانسه را اختیار کرده و از سال ۱۸۳۲ تا ۱۸۷۶ در پاریس بسرمیبرده و بریاست انجمن آسیائی فرانسه نیز منصب گردیده. طبع و ترجمهای که او از شاهنامه فردوسی کرده در مقابل دو طبع دیگر ماکان^۵ و ولرس^۶ معروفیت بسزایی یافته است.

معاصرین جوان روکرت عبارت بودند از فلاشر^۷ و اوالد^۸ و گیلدماستر^۹ و فن کرمر^{۱۰}. فلاشر که در پاریس نزد استاد معروف عربی سیلوستر دساسی^{۱۱}

۱ Freytag -۳ Paul de Lagard -۲ Hammer-Purgstahll -۴ Fleischer -۷ Vüllers -۶ Turner Macan -۵ Jules Mohl -۸ Sylvestre de Sacy -۱۱ Von Kremer -۱۰ Gildmeister -۹ Ewald -۸

عربی خوانده بود در حقیقت ناشر تحقیقات راجع به زبان عربی در آلمان است و کتابهای او هنوز مورد استفاده محصلین میباشد بعلاوه از تمام ممالک اروپا هردم به حضور درس او می‌آمدند و مخصوصاً در صرف و نحو و لغت و فقه‌اللغة عربی مهارتی داشت. اوالد در شهر گوتینگن و گیلدهایستر در شهر هاربورگ عربی تدریس میکردند. خدمات ایشان در باب این زبان بهره‌جهت قابل توجه است.

اما پل دلاگارد که نام اصلی او بوئیشر^۱ است مردی بود سیاسی و مبارزه جو و بعقیده خود برای مفهوم «آلمان بزرگ» میجنگید و گاهی به مقاطران خود بیجهت حملات شدید میکرد.

لاگارد مخصوصاً در السنه ایرانی (فارسی و لهجات دیگر اقوام ایرانی مانند کردی و پشتونی و اسستی و غیرها) و ارمنی و قبطی مطالعات زیاد دارد.

آفرید فن کرمر اطربی شی بود و مدتی نیز در ممالک اسلامی مثل سوریه ومصر نماینده‌گی سیاسی داشت و در علوم اسلامی تحقیقات میکرد و کتاب تاریخ تمدن اسلامی او مشهور است.

بر جسته ترین شاگردان اوالد یکی همان نولد که مذکور دیگری و لهوزن^۲ است.

نولد که خود شاگردان فراوان داشته مثل ادوارد سخاو^۳ که در سال ۱۹۳۰ در گذشت دیگری یا کب^۴ (متوفی سال ۱۹۳۷) دیگری بروکلمن^۵ که هنوز حیات دارد.

تاریخ ادبیات عربی بروکلمن که در دو جلد باسه ذیل مفصل منتشر شده از شاهکار هاست و او بتازگی کتابی نیز در تاریخ ملل اسلامی تأثیف نموده است. بروکلمن در زبان سریانی و ترکی نیز استاد است.

^x راحزو سخاواز ۱۸۸۷ تا ۱۹۲۲ در برلین استاد زبان عربی بود. از کارهای مهم او انتشار کتاب الـ نارالباقیه و کتاب الهند ابو ریحان یرونی و ترجمة این کتاب دوم بزبان انگلیسی است.

یاکب بیشتر اوقات خود را بجمع آوری قصص و داستانهای ملی شرقی و خیمه، شب بازی و گردآوردن اسامی نباتات و حیوانات صرف کرده است.

در معرفت باحوال مصر قدیم پس از شامپولیون^۱ فرانسوی محقق آلمانی بروکش^۲ مطالعات عمیقی کرده بطوریکه در میان عامهٔ مصر لغت «برجش» معنی عالم باحوال مصر معمول شده بود.

از مستشرقین نام آلمان یکی نیز بکر^۳ است که شاگرد بتسلوولد^۴ بود. وی ابتدا در شهر هایدلبرگ و بعد از آن در هامبورگ سمت استادی در شرق‌شناسی را داشت سپس در خدمت اداری وزارت فرهنگ پروس داخل شد و مدتی نیز وزیر فرهنگ آلمان بود. تخصص و تبحر بکر در تاریخ و مذهب اسلام است و دو جلد کتابی که او در این موضوع نوشته در نوع خود بی نظیر است و اخیراً یعنی در سال ۱۹۶۴ هارتمن^۵ کتابی نظری آن منتشر ساخته است.

در کارهای علمی و تاریخی نیز آلمانها خدمات شایانی کرده اند چنانکه در سال ۱۹۰۴-۱۹۰۶ یاک هیشت آلمانی در بعلبک حفربات می‌کردو ادارد گلازر^۶ قسمت ۵۶می از اوقات خود را بتحقیق در عربستان جنوبی و کشف آثار تمدن قدیم یعنی صرف نموده و بارن فن اپنهایم^۷ در سال ۱۹۰۰ کتاب قطوری در باب تحقیقات خود بنام «از دریای رم تا خلیج فارس» انتشار داده است.

در خصوص لهجه‌های متعارف در مشرق زمین مستشرقین نظری پریم^۸

Bezold -۴ C. H. Becker -۳ Brugsch -۲ Champollion -۱

Baron von Oppenheim -۷ Eduard Glaser -۶ Hartmann -۰

Prym -۸

اسکارمان^۱ و سوسن^۲ و فیشر تحقیقات مهمی نموده و بسیاری از دقایق مربوط بکردی و عراقی (لهجه عربی عراق عرب) را واضح ساخته‌اند.

علمای ذیگر مانند آندره آس^۳ و مولار^۴ و فن لوک^۵ و هادانک^۶ متوجه زبان های ایران قدیم شده و بکشف آثار مهمی از تمدن باستانی ایران و یونان در آسیای مرکزی موفق آمدند و فن لوک علاوه بر نوشه‌های مانوی که دو ترکستان شرقی بدست آورده در نزدیکی آبشار آسوان مصر در محل فعل فیله پایپروسهائی یافت که محتوى نوشه‌هایی بخط پهلوی بود و پس از قراط آنها مطالب مفیدی در باب عقاید مهاجرین یهود در عصر هخامنشیان بدست آمد.

شمیت^۷ یکی دیگر از مستشرقین آلمانی در مصر کتابی از زیر خاک ییون آورد متعلق به یونان مانی بزبان قبطی شامل هفت فصل ولی چنان شوریده و اوراق آن پراکنده بود که کسی حدس کتاب بودن آنرا نمیزد.

دکتر ایشر^۸ متصدی موزه برلین موفق شد که آن او را بخوبی منظم سازد و آنرا بصورت اولی یعنی صورت کتابی در آورد.

پیش از جنگ‌های اخیر در موزه برلین معروف بموزه قیصر ویلهم در باب صنایع ایران تحت نظر ژاره^۹ کتابهای مهمی بطبع میرسید و آلبومهای از نشاپیهای ملل اسلامی جمع آوری میشد.

در سال ۱۸۴۴ بتقلید جمیعتهای آسیائی انگلستان و فرانسه در برلین جمیعتی بنام جمیعت آلمانی شرقی تشکیل گردید.

این جمیعت مجله‌ای دارد که غالباً باعلامت اختصاری G.D.M. معرفی میشود

و آن همیشه حاوی بهترین تحقیقات راجع علوم و ادبیات و تمدن ممالک شرقی است.

غیر از این مجله آلمانی مجلات دیگری برای نشر تبعات خود در باب شرق دارند مثل مجله آشورشناسی و مجله جمعیت آسیای قدم و مجله آسیای قدیم و مشرق زمین و انجمن شرقی آلمان و فهرست کتب شرقی و روزنامه ادبیات شرق و اسلام و عالم اسلام و جمعیت آلمانی برای تحقیق در مذهب اسلام و اسناد تحقیقات شرقی و اسلامیه (ایسلامیکا).

از کارهای مهم انجمن شرق شناسان آلمانی کشف کتبه هائی است بخطوط میخی در آسیای صغیر که پس از قراءت معلوم شد که بزبانی است بنام ختنی یا هیتیتی و آن زبانیست مخلوط از السنّه هند و اروپائی والسنّه آسیای غربی.

جمعیت آسیایی آلمان شعبه‌ای دارد در استانبول که تحت اداره و مرائب آقای دیتر^۱ بنشر کتب فارسی و عربی و ترکی تحت عنوان «کتابخانه اسلامی» اشتغال دارد و دیتر خود از بهترین کسانی است که بسبک داستان سرایی نظامی و جامی آشناست و تاکنون قسمتی از آثار این دوشاعر را بدقت مخصوص بچاپ رسانده است.

سابقاً عدد فیبادی از مستشرقین براین عقیده بودند که زبان آرامی در آن قسمت از آسیای غربی که در قدیم تحت تسلط ایران بودند زبان متدالو بوده است.

تحقیقات هارکوارت^۲ شاگرد مستشرق معروف یوستی^۳ و بعد از او آقای شدر از استادان بزرگ ایران شناسی امروز واستاد نویسنده این سطور که بشکل مقالات عدیده انتشار یافته ثابت کرد که زبان آرامی فقط زبان نوشه های دولتی بوده است نه زبان عمومی و ملی، بهمین جهت این زبان بیش ایشان بعنوان «آرامی دولتی» معروف شده.

اساتید مزبور ضمناً دریافتند که در خط پهلوی بیش از آنچه سنت زرتشتیان اجازه میداده «هزوارش» یعنی لغات آرامی که بخط پهلوی نوشته و بفارسی خوانده میشده است وجود دارد و در این راه تحقیقات دو مستشرق بزرگ سوئدی نیبرگ^۱ و ستر گارد^۲ کمک مهمی بوده. و نیبرگ که از استادان مسلم زبان فارسی عهد ساسانی و خط پهلوی است آخرین کتاب خود را باقای شدر اهدا کرده است.

از شاگردان بنام آندره آس در پهلوی یکی بار^۳ است که پس از فوت کریستن سن^۴ بکنیهاک پای تخت دانمارک رفته و استاد ایرانشناسی دارالفنون آنجا شده است دیگر هنینگ که از قبل از جنگ اخیر در لندن اقامت گزیده است.

بزرگترین متخصص بلکه بازی تحقیقات راجع باوستا در آلمان استاد دانشمند بارتولومه^۱ بوده که شاگردان بسیار زیاد دست خود پرورانده و از مشاهیر ایشان یکی ولف^۲ است که فرهنگ لغات شاهنامه را پس از سالها زحمت تنظیم و آنرا در سال ۱۹۳۶ بمساعی آقای شدر بچاپ رسانده دیگر وست^۳ رئیس سابق دانشگاه مونیخ و گایگر^۴ که در باب بعضی از کتبیه های هخامنشی کارهای نفیسی کرده.

آخرین مستشرق معروف آلمان هرتفلده است که تحقیقات او را درخواندن کتبیه پایکولای و آثار تخت جمشید و سیستان و تاریخ زردشت وغیرها همه میشناسند و نام او برسر زبان همه ایرانیان هست.

این بود مختصراً از احوال شرق‌شناسی در آلمان و نام عده‌ای از شرق‌شناسان آن مملکت که نگارنده تذکار آنرا وظيفة وجدانی خود میدانست.

Christensen - ۴ K. Barr - ۳ Westergaard - ۲ Nyberg - ۱
W. Geiger - ۴ W. Wüst - ۳ F. Wolf - ۲ Ch. Bartholomae - ۱
E. Herzfeld - ۵